

Barbarossa Harekâtı (22 Haziran-5 Aralık 1941)

II. Dünya Savaşı.

Barbarossa Harekâtı, Almanya'nın II. Dünya Savaşı'nda SSCB'yi işgal için 22 Haziran-5 Aralık 1941 tarihleri arasında yürüttüğü askeri harekâttir. Barbarossa Harekâtı'yla II. Dünya Savaşı'nın Doğu Cephesi açılmıştır. Harekât ismini 12. yüzyılda yaşamış ve Üçüncü Haçlı Seferi'ne liderlik etmiş olan Kutsal Roma-Germen İmparatoru Frederick Barbarossa'dan almıştır. Bu harekâtın başarısız olması ve devamında Almanya'nın Doğu Cephesi'nde mağlup olması savaşın kaderini belirleyen önemli bir dönüm noktası olmuştur. II. Dünya Savaşı 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'yı işgali ile başlamıştı. Mart ayında Polonya'ya garanti veren İngiltere ve Fransa 3 Eylül'de Almanya'ya savaş ilan etmişti. Almanya 23 Ağustos'ta Rusya ile bir saldırmazlık antlaşması imzalamış, böylelikle doğu cephesini emniyet altına alarak iki cepheli bir savaş tehlikesinden kurtulmuştu. Almanlar "Yıldırım Harbi" (Blitzkrieg) olarak isimlendirilen yeni bir harp taktiği kullanıyordu. Bu taktik zırhlı ve motorlu birliklerin belli noktalarda düşman hatlarını yarararak hava kuvvetleri desteğinde düşman derinliklerinde hızla gerçekleştirdiği taarruzlara dayanıyordu. Almanya dört hafta içinde Polonya'yı mağlup etmiş ve Varşova'ya kadar ülkenin batısına hâkim olmuştu. Doğu Polonya ise Rus-Alman anlaşması uyarınca Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmişti. Rus-Alman paktına göre Baltık devletleri Sovyet nüfuzuna bırakılmıştı. Ruslar Polonya'nın işgalini tamamladıktan sonra Baltık bölgesine yönelmişti. Rus baskısı karşısında çaresiz kalan Estonya, Letonya ve Litvanya topraklarını Sovyet ordularına açmıştı. Rusların taleplerine direnen Finlandiya ise üç aylık bir savaş sonunda Mart 1940'de teslim olmak zorunda kalmıştı. Doğuda Polonya meselesini halleden Almanya dikkatini Fransa üzerine çevirmişti. Alman ordusu 10 Mayıs 1940'da harekete geçmiş ve Fransız cephesini yarmıştı. Almanlar 14 Haziran'da Paris'e girmiş, Fransa 25 Haziran'da yenilgiyi kabul ederek savaştan çekilmişti. Almanya'nın zaferine şahit olan İtalya ise 10 Haziran'da İngiltere ve Fransa'ya savaş ilan ederek harbe dâhil olmuştu.

Fransa'yı dize getiren Hitler bu sefer dikkatini Sovyetler Birliği'ne çevirdi. Rusya'yı işgal planları daha Ağustos 1940'ta hazırlanmıştı. İngiltere Başbakanı Churchill'e göre İngiltere'nin savaşı kazanmak için tek umidi ABD ve SSCB'nin desteğini sağlamaktı. ABD bu dönemde savaştan uzak duruyordu. Hitler, Rusya'nın saf dışı bırakılması durumunda İngiltere'nin umutsuzluğa kapılacağına ve barışa razı olacağına inanıyordu. Ruslar Finlandiya'yı mağlup ettikten sonra Romanya'ya yönelmişti. Rus-Alman paktına göre Besarabya ve Bukovina Sovyetler'e bırakılmıştı. Buna rağmen Rusların Balkanlara girmesi Hitler'i rahatsız etmişti. Hitler Balkanları Almanya'nın "Yaşam Sahası" (Lebensraum) içinde görüyordu. Ekim 1940'da Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov Berlin'e gelerek Hitler ile görüştü. Hitler'e göre Sovyetler'in ilgi alanı Kafkaslardan güneye, Basra Körfezi ve Hindistan'a uzanan bölge olmalıydı. Ruslar ise Bulgaristan ile bir ittifak yaparak bu ülkeyi kontrol altına almak istiyorlardı. Ayrıca Sovyetler'e Boğazlar'da üsler verilecek ve böylece Türkiye'nin Sovyetler tarafından denetlenmesi sağlanacaktı. Hitler, Sovyetler'e karşı harekete geçme zamanının geldiğine karar vermişti. 18 Aralık'ta Yüksek Alman Komuta Heyeti'ni topladı ve Rusya'yı istila planı olan Barbarossa

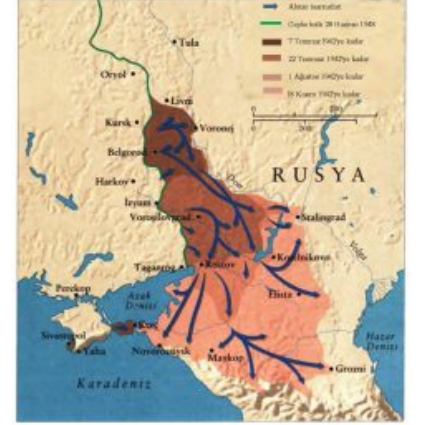
Harekâtı'nın 1941 ilkbaharında yürürlüğe konması talimatını verdi.

Sovyetlere saldırmaya karar veren Hitler öncelikle Balkanları ele geçirerek güney kanadını emniyete almaya karar vermişti. Almanlar Kasım 1940'da Romanya ve Macaristan'ı, Mart 1941'de Bulgaristan'ı Üçlü Pakt'a girmeye zorlamıştı. Alman taleplerine direnen Yugoslavya ve Yunanistan ise Nisan ayında işgal edilmişti. Almanlar Mayıs ayında ise İngilizlerin kontrolündeki Girit'e bir harekât düzenleyerek adayı ele geçirmişti. 1941 ortasına gelindiğinde Balkanlar ve Ege Denizi tamamen Almanların kontrolü altına girmişti. Almanların Balkanlara hâkim olması Türkiye'yi çok kaygılandırmıştı. Savaş Türkiye'nin kapılarına kadar gelmişti. Esasında İtalya'nın Haziran 1940'da harbe dâhil olmasıyla savaş Akdeniz'e inmiş ve Türk-İngiliz-Fransız ittifakı yürürlüğe girmişti. Buna karşın Fransa altı haftalık bir savaş sonunda Almanya'ya teslim olmasıyla koşullar değişmişti. Nitekim Türkiye anlaşmanın 2 Numaralı Protokolüne dayanarak savaş dışı kalacağını ilan etmişti.

Bu protokol uyarınca, ittifak gereği Sovyetler ile bir çatışmaya zorlanamayacaktı. Alman ordularının sınırlarına dayanmasıyla Türkiye'nin endişeleri daha da artmıştı. Türkiye ortak bir Alman-Sovyet saldırısına uğrayabilirdi. Ancak gözünü Sovyetlere diken Hitler 4 Mart 1941'de İnönü'ye bir mektup göndererek Türkiye'ye karşı saldırgan emelleri olmadığını açıkladı. Almanlar Sovyetlerle uğraşırken güney kanadını emniyete almak istiyordu. 18 Haziran'da Türk-Alman saldırmazlık paktı imzalandı ve üç gün sonra Almanya'nın Rusya seferi başladı.

Hitler'i Sovyetler Birliği'ne saldırmaya iten sebepler şunlardı: Nazilerin Bolşevizm'e karşı beslediği ideolojik düşmanlık, Almanya'nın "Hayat Sahası" olarak tanımladığı Doğu Avrupa'yı tamamen ele geçirmek ve Sovyetler'i saf dışı bırakarak İngiltere'yi barışa razı etmek. Görüldüğü gibi Rusya seferi stratejik hesaplar kadar ideolojik nedenlere de dayanıyordu. Hitler Mart 1941'de komutanlarıyla yaptığı toplantıda şunları söylemişti; "Sovyetler'e karşı açılacak, diye devam etti Hitler, şövalyelikle yürütülecek bir savaş olmayacaktır. Bu kavga bir ideoloji ve ırk ayrımı kavgasıdır ve şimdiye kadar görülmemiş merhametsiz ve amansız bir sertlikle yürütülecektir." Naziler Slav ırkını aşağı görüyor, Rus halkının komünist rejimden nefret ettiğine ve bu nedenle fazla direnmeyeceklerine inanıyordu. Hitler Rus-Fin savaşındaki düşük performansı nedeniyle Kızıl Ordu'yu küçümsüyordu; "Yalnızca kapıya bir tekme atacağız o kadar, bütün bina olduğu gibi çökecek." Hitler'e göre Rusya birkaç ay içinde mağlup edilecekti. Ancak bu düşünce Almanya'nın önemli hatalar yapmasına sebep olmuştu. Almanlar Kızıl Ordu hakkında yeterli istihbarata sahip değildi. Rusların elindeki birlik sayısı, konuşlanması, askeri ekipman ve ekonomik durumla ilgili somut istihbarat konularında büyük eksiklik vardı. Lojistik planlamada Rusya'daki kara ve demiryolu ağının durumu doğru şekilde değerlendirilmemişti. Savaşın kısa süreceğine inanan Berlin ayrıntılar üzerinde fazla düşünmemiş ve kış için gerekli tedbirleri almamıştı. Mart 1941'de başlayan Kuzey Afrika Harekâtı ve aynı dönemde gerçekleştirilen Balkan Harekâtı Alman kaynaklarının tamamının Doğu Cephesi'nde toplanmasına engel olmuştu. Ayrıca Balkan Harekâtı Almanya'yı geciktirmiş ve Mayıs için planlanan Rusya istilası ancak Haziran ayı sonunda başlayabilmişti.

Almanya'nın hazırlıkları yeterli olmamakla beraber Sovyetler'e göre daha iyi seviyedeydi. Stalin harekâtın başladığı güne kadar Hitler'in Rusya'ya saldıracığına inanmamış ve tüm orduyu seferber etmemişti. İngiltere'nin bu konuda sağladığı istihbaratı önemsememiş ve Almanya ile Sovyetler'in arasına açma çabası olarak görmüştü. Kızıl Ordu zamanında seferber edilmiş olsaydı asker sayısı düşmandan iki kat daha fazla olacaktı. Alman-Rus Harbi başladığında Batı Rusya'daki Sovyet gücü 88 piyade tümeni, 7 süvari tümeni, 44 tank ve motorize tümen olmak üzere

4.000.000'dan fazlaydı. Ruslar aralarında 1000 civarında üstün KV1 ve T-34'in de bulunduğu 20.000 kadar tanka ve 1800 kadar modern tipte yaklaşık 8000 uçağa sahiptiler. Ancak bu araçların büyük kısmı eski, arızalı ve kullanılmaz durumdaydı. Harekâtın başında Alman taarruz gücü ise 102 piyade tümeni, 19 zırhlı tümen ve 14 motorize tümenden oluşuyordu. Almanlar 3.000.000 asker, 3350 tank, 7200 top ve 2700 uçağı muharebe sahasına sürmüştü. Ruslar tank sayısı açısından üstün olmalarına rağmen motorlu araç sayısı son derece azdı. Bu nedenle Rus birliklerinin hareket kabiliyeti zayıftı. Alman kuvvetleri nicelik açısından Rusların gerisinde kalsa da hareketlilik, muhabere, eğitim, taktikler ve muharebe tecrübesi açısından çok daha iyi seviyedeydi. Alman ordusunun önemli bir üstünlüğü de yüksek komuta kademesindeki subayların kalitesiydi. Stalin 1930'larda Kızıl Ordu'nun kendi otoritesini tehdit etmesini önlemek için en iyi eğitilmiş ve zeki subayları acımasızca tasfiye etmişti.

Alman harekât planına göre işgal kuvvetleri üç ordular grubuna ayrılmıştı. Kuzey Ordular Grubu Doğu Prusya'dan hareketle Baltık üzerinden Leningrad'a taarruz edecekti. Merkez Ordular Grubu Polonya üzerinden Minsk, Slomensk ve Moskova'ya ilerleyecekti. Güney Ordular Grubu ise Güney Polonya'dan Kiev'e taarruz edecekti. Taarruzun sıklet merkezi Merkez Ordular Grubu'nda olacaktı. Almanlar Rus kuvvetlerinin iç kesimlere çekilmesine imkân vermeden Dinyeper Nehri batısında kuşatarak düşmanı mağlup etmeyi planlıyorlardı.

Barbarossa Harekâtı 22 Haziran 1941'de başladı. Alman ordusu Baltık'tan Romanya'ya kadar uzanan geniş bir cephede üç koldan taarruza geçti. Hitler'in planına göre altı hafta içinde zafer kazanılacaktı. Sovyet birlikleri sınır boyunca dağınık halde tertiplenmişti ve savunma hazırlıkları yetersizdi. Alman saldırısı Sovyetler için tam bir baskın oldu. Sınır hattına yayılmış Kızıl Ordu birlikleri gafil avlandı ve binlerce Rus uçağı havalanma fırsatı bulamadan hava alanlarında imha edildi. Merkez Ordular Grubu ilk haftada Minsk'te 3300 Sovyet tankını imha etti ve 324.000 savaş savaş esiri aldı. Temmuz ortasında Smolensk'de 3000 tank daha imha edilirken 300.000 Rus askeri ele geçirildi. Alman ordusunun hızla ilerlemesiyle yüzbinlerce Sovyet askeri esir alınmış ve Smolensk'e kadar geniş bir arazi istila edilmişti. Kuzey Ordular Grubu Leningrad'ı kuşatmış, Güney Ordular Grubu ise Kiev önlerine gelmişti. Ancak Almanlar beklediklerinden çok daha inatçı bir direniş ile karşılaştılar. Almanya'nın kendi kayıpları da planlanandan çok daha yüksek olmuştu. Alman lojistik sistemi hızla ilerleyen birlikleri desteklemeye yeterli gelmiyordu. Rusya'daki yol ağının zayıflığı ve yağışlı hava neticesinde ilerlemek güçleşmiş, taarruz yavaşlatmıştı. Bu yavaşlama Rus birliklerinin yarısının Alman kuşatma manevralarından kurtularak geri çekilebilmesine imkân sağlamıştı. Bu durumda Almanlar istekli olmadıkları şekilde Dinyeper'in doğusunda bir harekâta mecbur kaldılar. Merkez Ordular Grubu Moskova'nın 320 kilometre batısındaki Smolensk'e ulaşmıştı. Alman generalleri Moskova'ya doğru süratle ilerlemek ve başkenti ele geçirerek Rusları teslim zorlamak taraftarıydı. Fakat Hitler'i ikna edemediler. Hitler öncelikle endüstri ve kömür madenlerinin bulunduğu Donetsk havzası ile Kırım'ın işgal edilmesi talimatını verdi. Bunun üzerine Merkez Ordular Grubu kuvvetlerinin önemli bir kısmı güneye yönelerek Ukrayna'ya girdi. Kiev bölgesinde 600.000 Rus askeri esir alındı. Ukrayna'nın işgali Eylül sonunda tamamlandı ve Almanlar yüzlerini Moskova'ya çevirdiler. Almanlar başkente yaklaşırken Bryansk ve Vyazma'da iki büyük kuşatmayı daha tamamlamış ve 665.000 savaş tutsağı daha almıştı. Ancak Moskova önüne Ekim ayı sonunda gelebilmişlerdi ve Rus kışı etkisini göstermeye başlamıştı. Tanklar ve motorlu araçlar şiddetli soğukta çalışmıyordu, birlikler bitkin düşmüştü ve Almanlar kış koşullarına tamamıyla hazırlıksızdı. Rus ordusu geri çekilirken köprüleri yıkmış, demiryolu hatlarını ve tüm ulaşım ağını tahrip etmişti. Gittikçe Rusya'nın derinliklerine çekilen Alman ordusu lojistiğini sağlayamıyordu. Almanların Kasım ve Aralık'taki Moskova taarruzları kötü hava koşullarının da etkisiyle netice vermedi. Alman birlikleri şehri gözle görebilecek kadar yaklaşmış; ancak savunmayı yaramamıştı. Ruslar 6 Aralık'ta karşı taarruza geçti ve Almanlar başkentin 200 kilometre kadar batısına

çekilmek zorunda kaldılar.

1941 boyunca devam eden muharebelerde Almanların kaybı 1.000.000'un üzerindeydi. Rusların kaybı çok daha büyüktü. Kızıl Ordu 3.000.000'dan fazla asker ve 20.000'den fazla tank kaybetmişti. Rusya'nın sivil kayıpları ise korkunç boyuttaydı. Yalnızca kuşatma altındaki Leningrad'da açlık ve soğuktan 600.000'den fazla insan hayatını kaybetmişti. Bütün bu kayıplara rağmen Ruslar savaşı sürdürebilirdi. İşgalin başarısızlığındaki temel nedenlerden birisi Alman planlamacılarının Rusya'nın derinliklerinden getirilebilecek ihtiyatları yanlış hesaplamasıydı. Ruslar Sibiry'a'dan getirdikleri birlikler ve yeni silahlara alınanlarla 1941 sonunda savaş gücünü yaklaşık 300 tümene (4,7 milyon asker) çıkarabilirdi. Almanlar hızlı bir taarruz ve kuşatma manevralarıyla Rus kuvvetlerini tamamen imha edeceklerini düşünmüşlerdi. Buna karşın kuşatma çemberi içine alamadıkları Rus kuvvetleri gerilerden gelen ihtiyatlarla birleşerek Alman ordusunun önünde bir duvar örmüştü. Rus halkının komünist rejimden nefret ettiği ve bu nedenle fazla direnmeyeceği beklentisi de doğru çıkmamıştı. Nitekim Barbarossa Harekâtı başarısız olmuş, Rusya savaş dışı bırakılamamıştı. Alman Genelkurmay Başkanı General Halder'e göre; "*Alman Ordusunun yenilmezliği efsanesi yıkılmıştı.*" Generallerinin bütün uyarılarına rağmen Hitler geri çekilmeyi reddetti ve tekrar hareket geçmek için 1942 baharını beklemeye karar verdi. Rusya'da geçirilecek kış mevsimi Almanlar için çok zorlu olacaktı. Zira harekâta başlarken kış için gerekli tedbirler alınmamıştı. Ocak 1942'ye gelindiğinde ısı - 35°'ye kadar düşmüştü. Gittikçe artan dondurucu soğğun ve karın yarattığı şartlar Alman askerleri için çekilmez bir hal almıştı.

Rus-Alman savaşının başlamasıyla Sovyetler Müttefiklere katılmıştı. Rusya ile İngiltere arasında 12 Temmuz 1941'de imzalanan antlaşmayla iki devlet Almanya'ya karşı bütün güçleriyle birbirlerine yardım etmeyi ve bu ülke ile ayrı ayrı anlaşma yapmamayı kararlaştırdılar. Rusya'nın Almanya'ya karşı mücadele edebilmek için çok miktarda savaş malzemesine ihtiyacı vardı. ABD ve İngiltere gerekli yardımı üslenmişlerdi. Ancak Rusya'ya ulaşan bütün yollar kapalıydı. İngiliz ve Rus birlikleri bir nakliye yolu açabilmek için Ağustos 1941'de İran'ı işgal ettiler. 1941 yılı sonunda savaşın kaderini belirleyen önemli bir gelişme daha oldu. Japon donanması 7 Aralık'ta Honolulu'daki Pearl Harbor deniz üssüne saldırdı ve ABD savaşa dâhil oldu. Hitler bu noktada önemli bir hata yaptı ve 11 Aralık'ta ABD'ye savaş açtı. ABD'nin Müttefikler yanında savaşa girişi dengeleri tamamen değiştirecekti.

Rusya'daki Alman ordusu Haziran 1942'de tekrar harekete geçti. Taarruz iki ana istikamette yapılacaktı. Asıl taarruz Karadeniz yakınındaki güney kanatta olacak, Kafkas petrol bölgesi ve Volga Nehri üstündeki Stalingrad ele geçirilecekti. Hitler savaşın devamı için Kafkas petrolüne sahip olmak istiyor ve Stalingrad'dan sonra kuzeye ilerleyerek Moskova'yı doğudan kuşatmayı planlıyordu. Alman taarruzunun kuzey kanattaki hedefi ise Leningrad olacaktı. Güney kanattaki Alman taarruzu süratle gelişme gösterdi ve Almanlar Temmuz ortasında Kafkaslara ulaştılar. Buna karşın Kafkas Dağları'ndaki inatçı Rus savunması daha fazla ilerlemelerine engel oldu. Planladıkları gibi Tiflis ve Batum'u ele geçiremediler. Ayrıca Alman güney kanadı karşısındaki Rus birliklerinin büyük kısmı Kursk'tan başlayıp güneydoğuya yönelen Alman kuşatma çemberinden kurtulmaya ve Stalingrad çevresinde toplanmaya imkân bulabildi. Alman ordusunun Stalingrad hücumu 23 Ağustos'ta başladı; ancak Rusların inatçı direnişi karşısında sonuç alamadı. Muharebe uzadıkça bir yıpratma savaşına dönüşmüştü. Almanların sınırlı kaynakları tükeniyordu. Ruslar ise 167.000.000'lük nüfuslarıyla asker eksikliğini telafi edebiliyorlardı. Alman işgali öncesinde stratejik fabrikalarını Ural Dağları'nın ötesine taşımışlardı ve savaş malzemesi üretimine devam ediyorlardı. 1942'de Almanya'nın yıllık uçak üretimi 15.000 ve tank üretimi 9000 civarındaydı. Sovyetler ise aynı yıl 24.000 uçak ve 25.000 tank üretmişlerdi. Ayrıca Amerikan ve İngiliz yardımlarıyla malzeme eksikliğini belli bir oranda giderebiliyorlardı. Alman generalleri Stalingrad Muharebesi'ni sona erdirmek ve geri çekilmek istiyordu. Hitler buna razı olmadı. Muharebe şehrin kenar

mahallelerinde ve fabrikalar bölgesinde sokak çatışmalarına dönüşmüştü. Üç ayın sonunda Alman ordusu büyük kayba uğramıştı. Stalingrad'daki Rus karşı taarruzu 19 Kasım'da başladı. Kızıl Ordu süratli bir manevra ile şehirdeki Alman VI. Ordusu'nu çembere aldı. Almanlar tüm çabalarına rağmen kuşatma altında kalan kuvvetlerini kurtaramadılar. Rusların Aralık ayı sonunda tüm cephede başlattığı genel taarruz karşısında Kırım ve Ukrayna'ya doğru çekilmek zorunda kaldılar. Dışardan yardım alamayan, gıda ve cephane stokları tükenen VI. Ordu 2 Şubat 1943'de teslim oldu. 130.000'den fazla Alman askeri Rusların eline tutsak düşmüş ve Alman gücü bir daha toparlanamayacağı bir darbe almıştı. Stalingrad Muharebesi savaşın önemli bir dönüm noktası olmuştu. Artık Mihver Bloğunun taarruz gücü kırılmış ve müttefiklerin karşı taarruzları başlamıştı. Bundan sonra Almanlar ele geçirdikleri toprakları muhafaza etmeye çalışacaktı.

Ruslar Şubat 1943'e kadar Donetsk Nehri'ne ulaşmışlardı. Alman askeri gücü gittikçe zayıflarken Ruslar kuvvetlerini artırıyordu. Mayıs 1943'e gelindiğinde Doğu Cephesi'ndeki Mihver gücü 3.600.000 asker, 1400 tank ve 6400 toptan oluşuyorlardı. Ruslar ise 5.800.000 askere, 6000 tanka ve 20.000 topa sahipti. Buna karşın Hitler, Kızıl Ordu karşısında geri çekilmeyi kabullenemiyor ve generallerinin ikazlarına rağmen yeni bir taarruz planlıyordu. Kursk bölgesindeki Alman taarruzu 5 Temmuz'da başladı. Tarihin en büyük tank çatışması olan Kursk Muharebesi'nde Almanlar mağlup oldu. Karşı taarruza geçen Ruslar sene sonuna kadar Alman ordusunu Dinyeper Nehri batısına sürdü ve Kiev'i ele geçirdi. Doğu Cephesi'nde Rus ilerlemesi 1944 yılı boyunca devam etti. Ruslar Temmuz ayında Baltık ülkelerini ve Ağustos'ta Romanya'yı Almanlardan temizledi. Almanlar sene sonuna kadar tüm Balkanları boşaltmıştı. Ruslar 1945 başında Alman topraklarına girdiler. Batıdan ilerleyen müttefikler ise Mart ayında Ren Nehri'ni geçerek Almanya'yı işgale başladılar. Almanların son direnme çabaları da sonuç vermemiş ve Sovyet ordusu Nisan ayında Berlin'e ulaşmıştı. Hitler 30 Nisan 1945'de Berlin'deki sığınağında intihar etti. İtalya'nın 29 Nisan'da, Almanya'nın ise 7 Mayıs'ta kayıtsız şartsız teslim olmasıyla Avrupa'da savaş sona erdi.

Umut AKCAKAYA

KAYNAKÇA

Archer, Christon I.-Ferris, John R.-Herwig, Holger H.-Travers, Timothy H.E., **Dünya Savaş Tarihi**, (Çev.C.Demirkan), Tümgözenler Yayıncılık, İstanbul 2006.

Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Ankara 1991.

Dretnot, Tank ve Uçak, Modern Çağda Savaş Sanatı 1815-2000, (Ed.J.Black), (Çev.Y.Alogan), Kitap Yayınevi, İstanbul 2003.

Fuller, John Frederick Charles, **The Second World War**, New York 1962.

Glantz, David M., **Barbarossa: Hitler's Invasion of Russia, 1941**, Tempus Publishing Ltd., 2001.

Gönlübol, Mehmet, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Alkım Kitabevi Yayınları, Ankara 1990.

Gürün, Kamuran, **Dış İlişkiler ve Türk Dış Politikası**, AÜSBF Yayınları, Ankara 1983.

Hart, Basil Liddell, **İkinci Dünya Savaşı Tarihi**, (Çev.K.Bağrıaçık), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

Hart, Basil Liddell, **Hitler'in Generalleri Konuşuyor**, (Çev.S.Uygur), Kronik Kitap, İstanbul 2019.

Jacobsen, Hans-Adolf, **1939-1945 Kronoloji ve Belgelerle İkinci Dünya Savaşı**, (Çev.İ.Ulus), Gnkur. ATASE

Başkanlığı Yayınları, Ankara 1989.

Kennedy, Paul, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, (Çev.B.Karanakçı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2001.

Macksey, Kenneth John, **II. Dünya Savaşı'ndaki Askeri Hatalar**, (Çev.M.T.Akad), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.

Mazower, Mark, **Hitler İmparatorluğu, İşgal Avrupa'sında Nazi Yönetimi**, (Çev.Y.Alogan) Alfa, İstanbul 2014.

Parker, Geoffrey, **Cambridge Savaş Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (Çev.F.Tayanç- T.Tayanç), İstanbul 2014.

Sander, Oral, **Siyasi Tarih,1918-1994**, İmge Kitabevi, Ankara 1996.

Seaton, Albert, **The German Army, 1933-45**, Meridian, New York 1985.

Seventy Great Battles in History, (Ed.J.Black), Thames & Hudson, London 2005.

Shirer, William, **Nazi İmparatorluğu, Doğuşu, Yükselişi, Çöküşü**, (Çev.R.Güran), İnkılap Kitabevi, İstanbul 2002.

Smitsonian Battles That Changed History, (Edt.H.Wilkinson, A.Szudek), Penguin Random House, New York 2018.

27/07/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/barbarossa-harekati-22-haziran-5-aralik-1941/?pdf=6543> adresinden erişilmiştir